

Zbigniew Strus

Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izba Cywilna

Palestra 49/7-8(559-560), 245-250

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbigniew Strus

Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izba Cywilna

I. Prawo cywilne materialne

HIPOTEKA PRZYMUSOWA

W sprawie sygn. III CZP 1/2004 Sąd Najwyższy w dniu 6 kwietnia 2004 r. postanowił przedstawić do rozstrzygnięcia składowi siedmiu sędziów Sądu Najwyższego następujące zagadnienie prawne:

„Czy doręczona decyzja o określeniu wysokości należności z tytułu składek wydana przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych w Warszawie przeciwko zobowiązanemu do zapłaty płatnikowi [art. 26 ust. 3 ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. Nr 137; poz. 887 z późn. zm.)] jest podstawą do dokonania wpisu do księgi wieczystej hipoteki przymusowej na nieruchomości będącej przedmiotem współwłasności łącznej dłużnika i jego małżonka (art. 26 ust. 3a pkt 2 ww. ustawy)”?

Stanowisko swe Sąd Najwyższy uzasadnił istnieniem rozbieżności w piśmiennictwie odnośnie do dopuszczalności obciążenia hipoteką przymusową nieruchomości wchodzącej w skład wspólności ustawowej podatnika i jego małżonka, a przede wszystkim niejednorodnym orzecznictwem, na co już zwracano uwagę czytelników „Palestry”. Np. w uchwale z 5 lutego 2004 r. III CZP 109/03 stwierdzono, że podstawą wpisu hipoteki przymusowej na nieruchomości stanowiącej przedmiot współwłasności łącznej podatnika i jego małżonka może być decyzja ustalająca wysokość zobowiązania podatkowego doręczona wyłącznie podatnikowi. Zastosowano tu metodę wykładni a *fortiori*: ponieważ majątek wspólny podlega egzekucji (art. 29 § 1 Ordynacji podatkowej) to również dopuszczalne jest zabezpieczenie hipoteczne na tym majątku.

Odmienne stanowisko zajął natomiast Sąd Najwyższy w uchwale z 24 lutego 2004 r. III CZP 121/03.

Ponieważ obciążenie hipoteką stanowi głęboką ingerencję w sferę majątkową małżonka, który nie jest dłużnikiem rysuje się poważna wątpliwość, czy jest ona dopuszczalna bez za-

pewnienia małżonkowi obrony tj. wydania i doręczenia mu decyzji podlegającej zaskarżeniu.

UŻYTKOWANIE WIECZYSTE

Uchwała SN z 28 kwietnia 2004 r. III CZP 17/04, stwierdzająca, że „**Użytkowanie wieczyste gruntu ustanowione na rzecz przedsiębiorstwa państwowego podlegającego ustawie z 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji (tekst jedn. Dz.U. 2002 r., Nr 171, poz. 1397, ze zm.), wygasa z mocy prawa w dacie rozwiązania przez Skarb Państwa przed terminem umowy o oddanie tego przedsiębiorstwa do odpłatnego korzystania**” stanowi odpowiedź na szczegółowe pytanie Sądu Okręgowego o podstawę wykreślenia prawa wieczystego użytkowania nieruchomości wpisanego w księdze wieczystej, w sytuacji, gdy prawo to wchodziło w skład mienia przedsiębiorstwa, które uległo likwidacji w celu prywatyzacji. Sądowi zwłaszcza chodziło o wyjaśnienie, czy podstawę tę stanowi może protokół zdawczo-odbiorczy sporządzony na podstawie art. 57 ust. 3 ustawy z 21 sierpnia 1997 roku o gospodarce nieruchomościami (t. jedn. Dz.U. Nr 46 poz. 543 z 2000 roku z późn. zm.) pomiędzy Dyrektorem Delegatury Ministra Skarbu Państwa a Starostą jako organem Skarbu Państwa, a dotyczący przekazania nieruchomości do zasobu Skarbu Państwa.

Sąd Najwyższy uznał za konieczne wyjaśnienie przede wszystkim skutków (występującego w sprawie) rozwiązania umowy o odpłatne korzystanie z przedsiębiorstwa przez spółkę pracowniczą. Pamiętać należy, że oddanie do korzystania będące jednym ze sposobów prywatyzacji likwidacyjnej nie powoduje wygaśnięcia użytkowania wieczystego w dacie likwidacji przedsiębiorstwa (uchwała składu siedmiu sędziów III CZP 165/94 z 14 marca 1995 r., OSC 1995, nr 6, poz. 87).

Jednakże rozwiązanie takiej umowy stanowi zakończenie procesu prywatyzacji, a wówczas, zgodnie z art. 57 ust. 1 ustawy o gospodarce nieruchomościami prawa do przedsiębiorstwa, w tym użytkowanie wieczyste, przechodzą na Skarb Państwa i zgodnie z zasadą konfuzji (art. 247 k.c.) wygasają. To zdarzenie stanowi podstawę wpisu – wykreślenia w księdze wieczystej.

ZOBOWIĄZANIA

W sprawie sygn. I CK 220/02 zakończonej wyrokiem z 7 listopada 2003 r. ujawniły się wątpliwości związane z wykładnią art. 695 § 2 k.c. W myśl przepisu, jeżeli dzierżawa nieruchomości rolnej była zawarta na okres dłuższy niż trzy lata lub trwała faktycznie przez okres co najmniej dziesięciu lat, dzierżawcy przysługuje z mocy ustawy prawo pierwokupu w razie sprzedaży tej nieruchomości.

Ustawowe prawo pierwokupu nieruchomości rolnej na rzecz dzierżawcy zostało przeniesione do nowej regulacji (art. 3 ustawy z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego).

We wskazanej sprawie stan był o tyle skomplikowany, że Skarb Państwa nabył własność w odległym czasie wskutek zrzeczenia się własności, jednak właścicielka skutecznie uchyliła się od skutków tego oświadczenia woli i zapadł nawet wyrok ustalający (!) skuteczność tego uchylenia. Przyjmując działanie *ex tunc* oświadczenia o uchyleniu się, należy konsekwentnie przyjąć, że gdy Skarb Państwa wydzierżawiał nieruchomość – nie był jej właścicielem. Ale umowa dzierżawy została zawarta i zgodnie z powszechnym zapatrywaniem brak tytułu własności po stronie wydzierżawiającego nie stanowił jej wady wpływającej na ważność.

Spadkobierca niefortunnej właścicielki (która zrzekła się własności lecz odwołała zrzeczenie) sprzedał nieruchomość. Dzierżawca jednak powołał się na prawo pierwokupu wynikające z przytoczonego przepisu art. 695 § 2 k.c. i domagał się ustalenia nieważności umowy sprzedaży.

Sąd Najwyższy rozpoznając kasację nie podzielił tego zapatrywania uznając, że **ustawowe prawo pierwokupu nieruchomości rolnej przysługuje dzierżawcy z mocy powołanego przepisu, jeżeli wydzierżawiającym był właściciel.**

Odmienne stanowisko Sądu Najwyższego (uchwała składu siedmiu sędziów z 19 lipca 1988 r. III AZP 4/88, OSNCP 1989, z. 2, poz. 22) wyrażono w sprawie, w której wydzierżawiającemu przysługiwało prawo rzeczowe ograniczone – użytkowania.

II. Przepisy postępowania

ZAMÓWIENIA PUBLICZNE

Uchwała z 31 marca 2004 sygn. III CZP 7/04 odpowiada na wątpliwości związane z postępowaniem konkursowym uregulowanym w art. 13a ustawy z 10 czerwca 1994 r o zamówieniach publicznych. Przepis dotyczy zamówień na dzieła twórcze, wybierane i nagradzane przez sąd konkursowy. Zagadnienie dotyczyło możliwości stosowania przepisów rozdziału 8 ustawy regulujących skargi i środki odwoławcze.

Sąd Najwyższy wyjaśnił, że „Uczestnikom konkursu uregulowanego w art. 13a ustawy z 10 czerwca 1994 r. o zamówieniach publicznych (tekst jedn.: Dz.U. z 2002 r., Nr 72, poz. 664 ze zm.) przysługują środki odwoławcze zawarte w rozdziale 8 tej ustawy”.

Należy dodać, że takie samo rozwiązanie przyjęto w art. 179 ust. 1 ustawy z 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych (Dz.U. Nr 19, poz. 177) uchylającej ustawę z 1994 r.

KLAUZULA WYKONALNOŚCI

Uchwała z 2 kwietnia 2004 r. sygn. III CZP 9/04, w sprawie o nadanie klauzuli wykonalności odpowiada negatywnie na zagadnienie przedstawione przez Sąd Okręgowy, „Czy w aktualnym stanie prawnym – pod rządami ustawy z 29 sierpnia 1997 r. (Dz.U. Nr 72, poz. 939) Prawo bankowe – możliwe jest nadanie, na podstawie art. 788 § 1 k.p.c., klauzuli wykonalności na rzecz nabywcy wierzytelności stwierdzonej bankowym tytułem wykonawczym”. Treść uchwały modyfikując nieco zagadnienie wyjaśnia, że „**Niedopuszczalne jest nadanie na podstawie art. 788 § 1 k.p.c. klauzuli wykonalności na rzecz niebędącego bankiem nabywcy wierzytelności objętej bankowym tytułem egzekucyjnym także po zaopatrzeniu go w sądową klauzulę wykonalności**”.

Wątpliwości powstały dlatego, że uchwała poprzednia (z 18 kwietnia 1996 r. sygn. III CZP 194/95, OSNC 1996, z. 7–8, poz. 101) rozstrzygająca, że art. 788 § 1 k.p.c. nie stanowi podstawy do nadania klauzuli wykonalności bankowemu tytułowi wykonawczemu na rzecz nabywcy uprawnienia stwierdzonego tym tytułem, została podjęta pod rządami prawa bankowego z 1989 r. tj. w okresie, gdy banki wystawiały tytuły wykonawcze a nie (bankowe) tytuły egzekucyjne. Ograniczenie uprawnień banków i poddanie ich „tytułów” sądowej kontroli w ramach nadawania klauzuli wykonalności pozwalają wątpić w celowość ograniczania uprawnień nabywcy wierzytelności. W rozpoznawanej sprawie wchodziła w grę dodatkowa okoliczność, że nabywca wierzytelności nie był instytucją bankową w rozumieniu prawa bankowego, oraz to, że bank uzyskał już klauzulę wykonalności.

W tej kwestii dostrzeżono różnicę zapatrywań w orzecznictwie Sądu Najwyższego, ponieważ w postanowieniu SN z 2 lipca 1975 r. I CZ 98/75 – OSNCP 1976, z. 6, poz. 142) uznano, że przepis art. 788 § 1 k.p.c. odnosi się do wszystkich przypadków następstwa prawnego zachodzącego pomiędzy powstaniem tytułu egzekucyjnego a wszczęciem egzekucji.

Sąd Najwyższy w składzie podejmującym uchwałę z 2 kwietnia br. opowiedział się za aktualnością uchwały z 18 kwietnia 1996 r. Potwierdził wprawdzie trafność poglądu dopuszczającego stosowanie ogólnych przepisów dotyczących tytułów egzekucyjnych również do tytułów, o których mowa w art. 96–98 pr. bank. z 1997 r., jednak ze względu na wyjątkowy charakter tego przywileju banków nie uznał dopuszczalności jego rozszerzania na wszystkich nabywców wierzytelności, gdy zaś chodzi o obawę, że do jednej wierzytelności zostaną nadane dwa tytuły (oparty na tytule bankowym i na uzyskanym w drodze procesu), to nie jest ona istotna, ponieważ dłużnikowi w takiej wyjątkowej sytuacji służy obrona przewidziana w art. 840 k.p.c.

ZABEZPIECZENIE POSTĘPOWANIA EGZEKUCYJNEGO

Uchwała z 2 kwietnia 2004 r. III CZP 12/04 rozstrzygnęła zagadnienie prawne:

„Czy dopuszczalne jest dokonanie w dziale trzecim księgi wieczystej wpisu o wszczęciu egzekucji z nieruchomości, jeżeli po złożeniu wniosku o wpis, a przed jego rozpoznaniem, dłużnik przeniósł własność nieruchomości na nabywcę”. Sąd Najwyższy stwierdził, że **„Zbycie nieruchomości przez dłużnika po złożeniu wniosku o wpis o wszczęciu egzekucji nie jest przeszkodą do dokonania wpisu w księdze wieczystej”**.

Stanowisko Sądu Najwyższego umacnia ochronę wierzyciela, ponieważ zgodnie z art. 925 § 1 k.p.c.: w stosunku do dłużnika, któremu nie doręczono wezwania, jako też w stosunku do osób trzecich, nieruchomość jest zajęta z chwilą dokonania wpisu w księdze wieczystej lub złożenia wniosku komornika do zbioru dokumentów, a rozporządzenie nieruchomości po jej zajęciu nie ma wpływu na dalsze postępowanie (art. 930 § 1 k.p.c.).

W uzasadnieniu uchwały zawarto stwierdzenia mogące wywołać pewne nieporozumienia. Chodzi o sformułowanie, że „... Sąd wieczystoksięgowy oddała wniosek o wpis, jeżeli przed jego dokonaniem w miejsce osoby, której prawo ma być wpisem dotknięte, została wpisana inna osoba”. Akceptując to zapatrywanie należy jednak pamiętać, że opiera się ono na założeniu, że wnioski kolizyjne a więc zagrażające sobie wzajemnie muszą być rozpoznawane w kolejności wpływu. Wówczas spieszniejszego wnioskodawcę należy chronić w myśl paremii *prior tempore, potior iure*.

WSPÓŁCZESTNICTWO W PROCESIE

W sprawie III CZP 15/04 rozstrzygnięto istotne dla praktyki zagadnienie związane z rodzajem współuczestnictwa łączącego pozwanych małżonków w sprawie o rozwiązanie umowy dożywocia. Przedstawiając zagadnienie prawne, czy w sprawie o rozwiązanie umowy dożywocia wytoczonej przez dożywotników przeciwko zobowiązanym z umowy małżonkom po stronie pozwanych zachodzi współuczestnictwo konieczne, Sąd Apelacyjny wskazał, że w sytuacji, gdy wyrok niekorzystny dla pozwanych zaskarżył tylko jeden z pozwanych formalny charakter tej więzi powoduje prawomocność wyroku wobec drugiego: współuczestnictwo materialne dopuszcza rozpoznanie sprawy także w stosunku do małżonka niedziałającego, natomiast współuczestnictwo konieczne (por. przeciwne tej koncepcji postanowienie SN z 11 marca 1968 r., II CZ 67/68, OSNCP 1968, z. 11, poz. 197)

proceedzi do udziału obojga w postępowaniu odwoławczym. Sąd Najwyższy rozważając rodzaj więzi między pozwany a przedmiot procesu wykluczył najpierw współuczestnictwo formalne, doszedł bowiem do wniosku, że zobowiązanych z umowy dożywocia łączy więź wewnętrzna, materialna, przejawiająca się we wspólności obowiązków, za które odpowiadają solidarnie.

Rozstrzygnięcie o nieistnieniu kwalifikowanej postaci współuczestnictwa, tzw. koniecznego uwzględniło dorobek orzecznictwa nie tylko na tle rozwiązania umów o przekazanie gospodarstwa rolnego, ale również pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z 18 września 1979 r III CZP 15/79 (OSNCP 1980, z. 4, poz. 63) dopuszczającej odwołanie darowizny w stosunku do jednego z małżonków, mimo że przedmiot darowizny wszedł do ich majątku wspólnego. Dlatego dnia 21 kwietnia 2004 r. podjęto uchwałę następującą: **„W sprawie z powództwa dożywotników o rozwiązanie umowy dożywocia po stronie pozwanych małżonków nie zachodzi współuczestnictwo konieczne”**.

DOCHODZENIE ROSZCZENIA O AKCJE PRACOWNICZE

Uchwała z 28 kwietnia 2004 r., sygn. III CZP 19/04 kontynuuje i rozwija kierunek orzecznictwa przyjmujący, że prawo do nieodpłatnego nabycia akcji skomercjalizowanego przedsiębiorstwa ma charakter majątkowy i dziedziczny. Wątpliwości Sądu II instancji wzbudziło zapatrywanie Sądu Najwyższego wyrażone w wyroku z 6 sierpnia 1998 r. sygn. III ZP 24/98 (OSNC 1999, Nr 17, poz. 545), że sprawa z powództwa pracownika przeciwko Skarbowi Państwa o odszkodowanie z tego tytułu jest sprawą z zakresu prawa pracy (art. 476 § 1 pkt 1 k.p.c.). Podobne stanowisko zajął także Sąd Najwyższy w sygnalizowanym już wyroku z 23 maja 2003 r. III CKN 1308/00.

Uchwała ma następujące brzmienie: **„Sprawa z powództwa spadkobiercy pracownika przeciwko Skarbowi Państwa o odszkodowanie z tytułu utraty prawa do nieodpłatnego nabycia akcji spółki handlowej powstałej w wyniku przekształcenia przedsiębiorstwa państwowego, jest sprawą o roszczenie związane ze stosunkiem pracy w rozumieniu art. 476 § 1 pkt 1 k.p.c.”**.

PEŁNOMOCNICTWO SUBSTYTUCYJNE

Uchwała z 19 maja 2004 r., III CZP 21/04, bezpośrednio dotyczy pełnomocnictwa składanego przez radcę prawnego, ale odnosi się również do adwokatów. Przypomniano w niej, że w ustawach ustrojowych dotyczących tych grup prawników nie ma generalnego uprawnienia do uwierzytelniania odpisów dokumentów. Wyjątki (pozytywne) przewidują natomiast przepisy kodeksu postępowania cywilnego w art. 89 § 1 zd. 2 i art. 485 § 4 k.p.c. W tym drugim, tylko w odniesieniu do dokumentów wymienionych w art. 485 § 1 k.p.c. Na tle tej konstatacji można ocenić, w jakim zakresie adwokat lub radca prawny może uwierzytelić udzielone mu pełnomocnictwo. Konkluzja rozważań Sądu Najwyższego zamyka się w następującej uchwale:

„Jeżeli radca prawny został umocowany na podstawie dalszego pełnomocnictwa procesowego, jest on uprawniony do uwierzytelnienia jedynie odpisu swego pełnomocnictwa”.

KOSZTY SĄDOWE

Uchwała z 31 marca 2004 r. sygn. III CZP 8/04 wyjaśnia zagadnienie prawne sformułowane w postaci pytania jaką opłatę pobiera się od zażalenia wniesionego w trybie art. 795

§ 1 k.p.c. Sąd Najwyższy uchwalił, że „**Zażalenie na odmowę wydania ponownego tytułu wykonawczego nie podlega opłacie sądowej**”.

Wymieniony przepis stanowi, że na postanowienie sądu co do nadania klauzuli wykonalności przysługuje zażalenie. Przepis ma zastosowanie np. w sprawie o wydanie drugiego tytułu wykonawczego w celu ustanowienia hipoteki przymusowej. Treść uchwały stanowi konsekwencję stwierdzenia, że nadanie tytułowi egzekucyjnemu klauzuli wykonalności jest czynnością jednorazową i brak podstaw do jej pobierania przy ponownym wydaniu tytułu wykonawczego. Dlatego również zażalenie na wydane w przedmiocie wydania takiego tytułu zażalenie przewodniczącego jest wolne od opłaty sądowej.

KOSZTY W POSTĘPOWANIU EGZEKUCYJNYM

Zmieniony status komorników sądowych, upodabniający ich do przedsiębiorców podcylił wątpliwości odnośnie do ich kompetencji w zakresie obciążania kosztami egzekucji. Wyraziły się one w zagadnieniu przedstawionym przez sąd drugiej instancji:

1. „Czy, a jeżeli tak, to na jakiej podstawie prawnej komornik może obciążyć wierzyciela kosztami niecelowej egzekucji;

2. czy w wypadku negatywnej odpowiedzi na pierwsze pytanie, Sąd w postępowaniu ze skargi na czynności komornika może zdecydować o obciążeniu wierzyciela kosztami niecelowej egzekucji i czy orzeczenie sądu wydane w tym postępowaniu będzie tytułem wykonawczym dla komornika?”

Uchwała z 28 kwietnia 2004 r. III CZP 16/04 ogranicza się do zagadnienia sformułowanego w punkcie 1., stwierdza bowiem, że **rozstrzygnięcie o kosztach niezbędnych do celowego przeprowadzenia egzekucji należy do sądu rozpoznającego skargę na postanowienie o ustaleniu kosztów egzekucji**.

W chwili opracowywania przeglądu uzasadnienie uchwały nie jest jeszcze dostępne. Należy zatem poprzestać na wskazaniu istotnych wypowiedzi Sądu Najwyższego i Trybunału Konstytucyjnego nawiązujących do problematyki występującej w sprawie.

Trybunał zawarł obszernie rozważania o statusie i publicznej funkcji komorników w uzasadnieniu wyroku z 20 stycznia 2004 r. Sk 26/03 stwierdzającym niezgodność art. 769 k.p.c. z przepisami konstytucji.

Sąd Najwyższy w postanowieniu z 9 września 1987 r. , III CRN 233/87, OSNC 1989, z. 10, poz. 161 stwierdził, że wierzyciel, który bez potrzeby powoduje wszczęcie egzekucji w sytuacji, gdy dłużnik zgodnie z tytułem wykonawczym dobrowolnie świadczy alimenty w wymaganej wysokości i ustalonym terminie, sam powinien ponieść wywołane tym postępowaniem koszty egzekucyjne, przysługujące organowi egzekucyjnemu.

W uchwale składu siedmiu sędziów z 27 listopada 1986 r. III CZP 40/86, OSNC 1987, z. 5–6, poz. 71 (zasada prawna) uznał dopuszczalność kwestionowania czynności komornika w zakresie obciążenia go kosztami egzekucyjnymi (art. 767 i 770 k.p.c.), w sytuacji wszczęcia przeciw niemu egzekucji alimentów, mimo że dobrowolnie zaspokajał te świadczenia w terminie i wysokości określonej w tytule wykonawczym.

Uchwała z 28 kwietnia 2004 r. kontynuuje kierunek orzecznictwa dopuszczający w pewnych okolicznościach obciążenie wierzyciela kosztami przeprowadzonej egzekucji, z pozostawieniem sądowi rozpoznającemu skargę kompetencji do ich oceny.